

Tanja Jakomin Kocjančič, Časopisje na Primorskem v letih 1941–1945 in njegova propagandna funkcija.

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021, 343 strani.

Avtorica knjige dr. Tanja Jakomin Kocjančič je univerzitetna diplomirana kulturologinja in socialna antropologinja. Leta 2018 je obranila doktorsko disertacijo z naslovom Slovensko primorje v časopisni propagandi 1941–1945 na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem pod mentorstvom dr. Egona Pelikana. V svoji knjigi z naslovom *Časopisje na Primorskem v letih 1941–1945 in njegova propagandna funkcija* predstavlja časopisje, ki je v vojni med letoma 1941 in 1945 izhajalo na območju Primorske. Analizirala je časopisje štirih vpletenih strani, nacistične Nemčije, fašistične Italije, slovenskega domobranstva in slovenskega odporiškega (partizanskega) gibanja. Kot zapiše avtorica, so se ti akterji med drugo svetovno vojno na območju Primorske srečali »idejno, ideološko, politično in vojaško« (str. 12). Največ se je ukvarjala z analizo načinov in vsebine poročanja teh časopisov. Avtorica ugotavlja, da časopisna propaganda na Primorskem v letih od 1941 do 1945 še ni bila zgodovinsko celovito raziskana. Nekaj raziskav je bilo doslej posvečenih osrednjim časopisom. Dosedanje raziskave časopisov, ki so v obravnavanem času izhajali na Primorskem, niso opravile primerjalne analize časopisov in niso celovito obravnavale vsebin, ki jih je avtorica prepoznala kot ključne v tem obdobju: »vprašanja politične razmejitve po koncu vojne, ideološke vsebine propagande (fašizem, demokracija, nacionalno vprašanje, komunizem), idejnih usmeritev, kot so lokalpatriotizem, regionalne in nacionalne identitete, ali npr. vloge posameznih propagandnih postulatov, kot so npr. lik matere, patriotizem, spopad za vzpostavljanje in dominacijo nad obstoječimi kánoni, npr. literarnim in drugimi« (str. 13). Metoda obravnave časopisov je sledila dejstvu, da časopisi v vojnem obdobju želijo vplivati na javnost s svojim poročanjem v prilagojeni obliki in dogodkov tako ne opisujejo faktografsko natančno. Na poročanje časopisov vplivata cenzura in propaganda. Različne cilje propagande in različne prijeme za njihovo doseganje je avtorica zapisala takole: »pridobivanje privržencev, mobilizacija potencialnih sodelavcev, odvrčanje od nasprotnih idejnih taborov itd. Pri tem posamezne skupine in njihova propagandna glasila uporabljajo različne prijeme – od ustrahovanja, groženj s posledicami eventualnega pristopanja k nasprotnemu političnemu ali idejnemu taboru do vabljenja z ugodnostmi, koncesijami ali obljubami o idealni bodoči družbeni ureditvi po vojaški zmagi in novi politični razmejitvi.« (str. 13)

Avtorica je analizirala poročanje časopisov, ki so med letoma 1941 in 1945 izhajali na Primorskem ali pa so bili namenjeni za propagando na tem območju. Obravnavala je časopise, ki so imeli uredništva na tem območju, ter jih razdelila glede na to, koga so nagovarjali (partizanski tisk, tisk primorskega domobranstva, italijansko režimsko/kolaborantsko časopisje in nemško okupatorsko časopisje). Pri analizi časopisov je uporabila komparativno oziroma primerjalno metodo, s katero je analizirala »najpogostejše vsebine in teme v časopisnih besedilih« (str. 14). V analizi se je posvetila

tudi temu, kako se kažeta »represenzacija nasprotnika v ideološkem in političnem kontekstu ter represenzacija aktualnih vojaških in političnih dogodkov v prostoru«. Analizirane tiske je predstavila tudi z vidika njihove politične in idejne usmeritve ter pri tem analizirala »diskurzivne prakse, idejna porekla in ideološke usmeritve posameznih časopisov ter predstavila avtorje posameznih besedil, pri čemer je bil osnovni poudarek na vprašanju, kako so ti akterji propagande videli oziroma si predstavljali položaj in vlogo prostora Primorske v aktualnih razmerah ter v prihodnosti« (str. 13–14). Avtorica je predstavila ključne elemente propagande z analizo vsebine in diskurza časopisnih prispevkov.

Knjigo sestavljajo uvod, dve obsežni osrednji poglavji s podpoglavji in sklep. V uvodnem poglavju avtorica predstavi vire in doslej objavljeno relevantno literaturo na temo časopisne propagande na Primorskem med drugo svetovno vojno. V prvem osrednjem poglavju so naštet in predstavljeni časopisi, ki so med drugo svetovno vojno izhajali na Primorskem. V podpoglavjih avtorica opiše partizanski tisk, tisk primorskega domobranstva (imenovan Slovenski varnostni zbor), italijansko režimsko in kolaborantsko časopisje ter nemško okupatorsko časopisje. Pri vsakem od teh akterjev poudari časopis, ki je izstopal in imel največji vpliv. V drugem osrednjem poglavju avtorica (po enaki razdelitvi tiskov kot v prvem poglavju) analizira najpogostejše teme, ki so zapisane v obravnavanih časopisih.

Partizanski tisk je nastajal pri akterjih odporiškega gibanja. Imel je propagandno funkcijo, pomembno vlogo pri razvoju kulturne in narodne zavesti, spodbujal je oboroženi odpor. Fašizem je prepovedoval slovensko tiskano in govorjeno besedo. Skriti partizanski tisk je bil tako do kapitulacije Italije edini na območju Primorske, ki je bil pisan v slovenskem jeziku. Partizanski tiski so nastajali v skritih ciklostilnih tehnikah in od leta 1944 tudi v večjih skritih tiskarnah. Ena od teh je bila partizanska tiskarna Slovenija na Vojskarski planoti. Vseh njenih šest objektov je ohranjenih in so na voljo za ogled obiskovalcem.¹ V obravnavanem obdobju so na Primorskem z različno pogostostjo izhajanja in v različnem obsegu nastali številni partizanski tiski. Med njimi so bila glasila vojaških enot, Osvobodilne fronte, Komunistične partije Slovenije, tiski, namenjeni mladini, delavcem, učiteljem in ženskam (*Naša žena, Slovenka*). Avtorica po abecednem redu naslovov našteje partizanske tiske in jih opiše z znanimi osnovnimi podatki (čas izhajanja, izdajatelj, ime tehnike, v kateri je bil natisnjen, urednik). Večina tiskov je bila v slovenskem jeziku, nekateri v italijanskem jeziku. To so bila glasila italijanskih antifašistov in italijanskih antifašističnih vojaških enot, ki so delovale v okviru partizanskega 9. korpusa na Primorskem. Kot ugotavlja avtorica, je analizirani partizanski tisk »propagiral politično ureditev v Sovjetski zvezi in komunizem, ostro je obsojal fašizem in kolaboracijo ter odigral pomembno vlogo v protidomobranski propagandi« (str. 297). Poleg tega pa je zagovarjal priključitev Primorske k Jugoslaviji. Med partizanskimi tiski na Primorskem je osrednjo vlogo imel *Partizanski dnevnik*. Avtorica ga podrobno predstavi. Nastal je konec novembra 1943 kot glasilo

1 *Partizanska tiskarna Slovenija – Mestni muzej Idrija*,
<https://www.muzej-idrija-cerkno.si/lokacija/partizanska-tiskarna-slovenija/>, pridobljeno 15. 9. 2021.

31. divizije v nakladi med 100 in 200 izvodi. Do konca leta 1943 je izhajal kot dnevnik. Sredi februarja je postal glasilo 9. korpusa in je izhajal v nakladi tisoč izvodov. Z začetkom junija 1944 je postal glasilo Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko. Povečala se je tudi njegova naklada, ki je, odvisno od vojaških razmer, obsegala med 4.000 in 5.000 izvodi. Poročal je o vojaškem in političnem dogajanju na Primorskem in Gorenjskem. V njem so pisali prispevke vodilni predstavniki odporniškega gibanja na Primorskem, prav tako pa je objavljaj tudi članke vodilnih predstavnikov odporniškega gibanja iz osrednje Slovenije. Izhajal je do konca druge svetovne vojne in se 13. maja 1945 preimenoval v *Primorski dnevnik*.

Domobranstvo na Primorskem, poimenovano Slovenski narodni varnostni zbor (SNVZ), je bilo pod okriljem nemškega okupatorja na Primorskem ustanovljeno novembra 1943. Za opravljanje svoje propagande so uporabljali različne načine (glasila, letake, brošure, šolsko dejavnost, radijske oddaje). Pri tem je najpomembnejšo vlogo imela tiskana beseda. Kot ocenjuje avtorica, so najvidnejšo vlogo pri tem imeli »listi, ki so v letih 1944–1945 izhajali v okviru SNVZ kot glasila posameznih domobranskih skupin ali območij [...] oziroma so bili domobranski po duhu in vsebini, niso pa tega izražali v naslovu« (str. 82). Tiski so izhajali v slovenskem jeziku, bili pa so podvrženi cenzuri nemških nacističnih oblasti. Med tiskanimi domobranskimi glasili je po svoji vsebini najbolj izstopal *Goriški list*. Med 6. majem 1944 in 28. aprilom 1945 je v Gorici izšlo 34 številčk tega glasila. Kot ugotavlja avtorica, je glavni namen izhajanja domobranskih listov bila protipartizanska propaganda. Njihove osrednje propagandne smernice so bile »antikomunizem, antiboljševizem in tudi antisemitizem« (str. 297). Predstavljali so, da sta zaradi tega ogrožena slovenski narod in vera. Pisci v domobranskih časopisih so opravičevali kolaboracijo z nemškim okupatorjem s tem, da so zagovarjali, da je brezverski komunizem nevarnejši za slovenski narod kot nemški okupator.

V italijanskem režimskem/kolaborantskem časopisju, ki je izhajalo v Trstu, se kaže podoba takratnih političnih in vojaških dogodkov. Glede na to, kako so ti dogodki vplivali na izhajanje časopisov, jih je avtorica razdelila v tri časovna obdobja z naslednjimi ločnicami: vstop Italije v drugo svetovno vojno, 10. junij 1940; padec vlade Benita Mussolinija, 25. julij 1943; kapitulacija Italije, 8. september 1943, in dan pred osvoboditvijo Trsta, 30. april 1945.

Italijanski režimski tisk je deloval po nacionalističnih uredniških smernicah in je bil do 25. julija 1943 namenjen glasilu Nacionalne fašistične stranke. Kot ugotavlja avtorica, so objavljeni časopisni prispevki »izražali protidemokratske, avtoritarne in nacionalistične težnje ter opozarjali na ‚boljševiško nevarnost‘, ki so jo v času druge svetovne vojne pogosto postavljali na isto raven s ‚slovansko nevarnostjo‘«. Fašistična propaganda je bila usmerjena proti komunizmu in boljševizmu, ki so ju predstavljali kot nasprotnika fašistične ureditve. Če navedem avtoričino ugotovitev: »Italijanski kolaborantski tisk je po septembru 1943 podpiral zavezništvo med Salojško republiko in nacistično Nemčijo, v vojnem potencialu Nemčije pa je videl edino možnost za vojaško zmago sil osi v Evropi.« (str. 297) Omenjeni italijanski tisk je bil podvržen nemški

cenzuri, objavljeni prispevki pa pisani v skladu z nacistično propagando. Podrobnejšo predstavitev je avtorica namenila osrednjemu tržaškemu dnevniku *Il Piccolo*, njegovim urednikom, vsebinskim poudarkom in uredniški politiki. Ta ni bila ves čas enaka, ampak se je spreminjala glede na tedanje vojne razmere. Avtorica jo je pri analizi razdelila na dve časovni obdobji, »od vstopa Italije v vojno do nemške zasedbe Trsta« (str. 110–11) in »od nemške zasedbe Trsta do konca vojne« (110, 117). Predstavila je tudi naslednje italijanske časopise, »fašistični list Credere e Vincere, ki je izhajal v Kopru, in glasilo tržaške fašistične zveze Italia Repubblicana« (str. 17, 126, 132). Predstavljen je tudi katoliški tednik *Vita Nuova*. Ta ni bil režimski časopis, ampak versko glasilo. Občasno se je izognil cenzuri in objavil prispevke, kritične do okupacijskih oblasti.

Območje Primorske je nemški okupator zasedel v septembru 1943 in jo vključil v operacijsko cono Jadransko primorje (območje italijanske Julijske krajine in nekdanje italijanske Ljubljanske pokrajine). Propaganda je imela za nacistično Nemčijo velik pomen in v njenem okviru tudi tisk. Avtorica predstavi organizacijo in načine izvajanja nacistične propagande na Primorskem, založniško dejavnost in želje nacistične Nemčije, da bi v tej okupacijski coni oslabil vpliv Mussolinijeve Salojske republike in se pripravila za priključitev Trsta k Nemčiji. Propaganda je bila usmerjena proti komunizmu, boljševizmu in Osvobodilni fronti. V propagandne namene z namenom vplivanja na čustva bralcev so prikazovali posledice zavezniških bombardiranj na območje Primorske. Osrednji nacistični časopis, ki je v nemškem jeziku med 14. januarjem 1944 in 28. aprilom 1945 dnevno izhajal v Trstu, je bil *Deutsche Adria Zeitung*. Poleg tega časopisa je avtorica opisala in predstavila še revijo *Adria Illustrierte* (objavljala je predvsem fotoreportaže) in revijo *Voce di Furlanija* (razširjala je ideje o avtonomiji Furlanije ter s tem želela oslabiliti italijanski vpliv).

Kot ugotavlja avtorica, je bil »v ospredju vseh propagandnih listov [...] seveda problem meje oziroma povojne politične ureditve in razmejitve v prostoru. V povezavi s tem je bila posebna pozornost posvečena mestu Trst.« (str. 298) To se je kazalo v poročanju časopisov, kjer so posamezne politične in idejne skupine zagovarjale svoja stališča z različnih idejnih vidikov. Mesto Trst so si lastile vse te v vojno vpletene skupine in bil je predmet propagandnih sporov med njimi.

Avtorica je v časopisih analizirala tudi položaj in vlogo žensk. Partizanski tisk je žensko predstavljal v vlogi junakinje, torej enakopravne udeleženke v odporu proti okupatorju in vzpostavljanju nove politične oblasti. Ob tem pa ji ni odrekel tradicionalne vloge matere in skrbi za družino. Domobransko časopisje je poudarjalo tradicionalne vrednote in v tem kontekstu predstavljal ženo v vlogi matere in gospodinje. Pri tem se je skladalo s fašističnim in nacističnim propagandnim pogledom na vlogo ženske, ki so jo predstavljali kot mater, vzgojiteljico in moškemu podrejeno ženo. Fašistična politika je poleg omenjene tradicionalne vloge predstavljal žensko tudi kot fašistično aktivistko, ki sodeluje pri vzgoji človeka v okviru organizacij fašistične stranke.

Knjiga dr. Tanje Jakomin Kocjančič je pomemben prispevek k poznavanju zgodovine druge svetovne vojne na Primorskem. Z analizo časopisja vseh ideološko

nasprotnih političnih akterjev na tem območju ponuja prikaz izdanega časopisja, njegovih političnih usmeritev, načinov poročanja in propagande, s katero so želeli doseči bralce, nanje vplivati in jih pridobiti. Avtorica je v sprotnih opombah predstavila tudi urednike obravnavanih časopisov in njihove glavne pisce, kar je dopolnilo za bralce pri razumevanju obravnavane tematike. Knjiga je zanimivo branje za strokovne bralce in tudi za bralce, ki jih zanima obdobje druge svetovne vojne.

Blaž Štangelj